

Harâm'a gidilir, Kâbe'ye yaklaşılır ve umrenin rûknü/farzu olan tavafa niyet edilir. Mümkünse Hacerülesved öpülerek veya uzaktan işaretle selâmlanır ve tekbir getirilir. Hacerülesved'in hizasından tavafa başlanır ve bu andan itibaren telbiye kesilir. Kâbe'nin etrafında yedi şavt dönülür, Hacerülesved'in hizasına her gelişte öperek veya işaret ederek selâmlama tekrarlanır. Tavaf sırasında çokça dua ve zikir yapılmalıdır. Tavaf bittikten sonra iki rek'at tavaf namazı kılınır. Ardından tekrar Hacerülesved'e dönülür, öpülerek veya işaretle selâmlanır ve tekbir getirilir. Bunun arkasından Safâ tepesine çıkılır ve, "Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın nişanelerindedir. Bu sebeple hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret edip onları tavaf edenler için bir günah yoktur. Her kim gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz Allah onu bilir ve karşılığını verir" meâlindeki âyet (el-Bakara 2/158) okunur. Safâ tepesine çıktıktan sonra Kâbe'ye yönelinir ve bir süre durarak tehlil ve tekbir getirilip dua edilir. Ardından Safâ'dan inilerek Merve tepesine doğru gidilir. Merve tepesine ulaşınca durup Safâ tepesinde yapıldığı şekilde zikir ve duada bulunulur. Böylece bir şavt tamamlanmış olur. Merve'den tekrar Safâ'ya doğru gidilir, gidiş ve gelişler yedi şavta tamamlanır. Sa'y esnasında çokça dua ve zikir yapılır. Son şavt Merve tepesinde tamamlandıktan sonra saç tamamen veya kısmen tıraş edilir ve bu şekilde ihramdan çıkmış olur. Mekke'den ayrılmak istendiğinde vedâ tavafı yapılır.

Umrenin Fesadı. Cinsel ilişkide bulunmak umrenin fâsıt olmasına yol açar. Hanefîler'e göre tavafın dört şavtı eda edilmeden, Mâlikîler'e göre sa'y bitmeden, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunmak umreyi geçersiz kılar. Hacda olduğu gibi umrenin geçersiz olması halinde de umreye devam etmek, sonra kazâsını yapmak ve ceza ödemek gerekir. Hanefî ve Hanbelîler'e göre bu durumda ceza koyun veya keçi, Mâlikî ve Şâfiîler'e göre siğir yahut deve kesmektir. Umreyi fâsıt kılmayacak ölçüde bir ilişkinin cezası da Hanefîler'e göre koyun veya keçi, Mâlikîler'e göre siğir yahut devedir. Umrenin herhangi bir rûknünün bilerek terk edilmesiyle umre fâsıt olmazsa da böyle bir davranış haramdır. Dolayısıyla belli bir zamanla kayıtlı olmaksızın ilk fırsatta o rûknü eda etmek gerekir; rûknü yerine getirilmeden kişi ihramdan çıkamaz ve ihram yasaklarına uymaya devam eder. Ancak zorlayıcı bir engel sebebiyle umrenin bir rûknünün

yerine getirilememesi durumunda ihramdan çıkmayı mubah kılan "ihşâr" söz konusu olur. Mezheplerin ihşâr sebepleri, ihramdan çıkmanın şekli ve sonucuyla ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır (bk. İHŞÂR). Umrenin vâciplerinden birini terketmek umrenin geçersizliğine yol açmaz, ceza kurbanı kesmeyi gerektirir. Sünnetin terki ceza gerektirmese de sevaptan mahrum olmaya yol açar.

Başkası Yerine Umre Yapmak. Hacda olduğu gibi başkası yerine (niyâbet yoluyla) umre yapmak câiz görülmüştür. Hanefîler'e göre bu umre câizdir, Mâlikîler'e göre ise mekruh olmakla birlikte sahihtir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ölen veya gücü yetmeyen kişi adına umre yapmak câizdir; imkânı varken umre yapmadan ölen kişi adına onun terekesinden umre yaptırılır; kendi vasiyeti olmasa da üçüncü bir kişi onun adına umre yapabilir; gücü yetmeyen kişi adına nâfile umre yapılması da câizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *Şahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1414/1993, XIV, 504; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1352, IV, 346; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 213, 214, 226-228; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire 1385/1966, I, 136, 153-159, 167, 168, 176-183; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1411/1990, V, 13-17, 19, 27, 29, 59, 62, 64, 91, 100, 198, 208, 243, 251, 255, 304, 351, 371, 373; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1956, IV, 54; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, II, 465-470, 481, 518, 535, 539, 542, 556-557, 559-560; III, 7-9, 13, 15, 20, 22-30, 46-57, 59-64, 83-85, 87-91, 105, 127, 137, 139, 168-170, 184, 197-199, 201-202; Şirbî-nî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 460-462, 471-472, 475, 477-478, 484, 487, 502, 505, 510, 513-516, 522-523, 532-533, 535; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 84, 92, 95, 136, 147, 304; IV, 56; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 2, 21, 22; Mustafa es-Süyûtî, *Meâlibü'üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, Dımaşk 1380/1961, II, 301-302, 445; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), II, 455-456, 468, 472-474, 477-480, 482-483, 491, 494, 498, 502, 506, 513, 523-524, 527, 530-532, 535-542, 551-552, 554, 556, 559-560, 577, 579, 581-582, 584-594, 600, 611, 615, 622; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 684-688; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 391; M. Zekeriyâ Kandehevî, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvaţta'i Mâlik*, Beyrut 1400/1980, VI, 331; a.mlf., *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebi* (nşr. Ahmed ez-Za'ibî), Beyrut 1418/1997; "Umre", *Mv.F*, XXX, 314-329; Salim Öğüt, "Umre", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 2067-2068; R. Paret - [E. Chaumont], "Umra", *EP* (İng.), X, 864-866.

MEHMET BOYNUKALIN

UMRETÜ'İ-KAZÂ

(عمره القضاء)

Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'ndan sonraki yıl ashâbı ile birlikte yaptığı umre (7/629).

Umre niyetiyle yola çıktığı halde yerine getirilemeyen umrenin ertesi yıl yapılan kazâsı olduğu için "umretü'l-kazâ", Hudeybiye Antlaşması'nda kararlaştırılmasından dolayı "umretü'l-kazıyye" ve "umretü's-sulh" diye adlandırılır. Bazı âlimler ise zamanında eda edilemeyen umrenin yerine yapıldığından "umretü'l-kısas" adını vermişlerdir (İbn Hacer, VII, 500-501). İbn Abbas, "Haram ay haram aya karşılıktır; hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır" meâlindeki âyetin (el-Bakara 2/194) bu umre hakkında nâzil olduğunu söylemiştir (İbn Hişâm, IV, 5-6).

Hz. Peygamber 6. yılın Zilkade ayında (Mart 628) ashâbıyla beraber umre yapmak için yola çıkmış, ancak müşriklerin Mekke'ye girmelerine izin vermemesi üzerine Hudeybiye Antlaşması'nı yaparak geri dönmüştü. Antlaşmada müslümanların bir yıl sonra Kâbe'yi ziyarete gelebilecekleri, ancak ertelerinde sadece yolcu kılıcı taşıyabilecekleri ve şehirde üç günce fazla kalmayacakları hususu hükme bağlanmıştı. Resûlullah ertesi yıl Hudeybiye'de bulunanların umre için hazırlanmalarını söyledi; isteyen diğer müminlerin de umreye katılabileceği açıklandı ve bu husus kabilelere duyuruldu. Hudeybiye'de bulunanlar ve yeni katılanlarla birlikte umreye gideceklerin sayısı kadın ve çocuklar hariç 2000'e ulaştı (Vâkîdî, II, 731). Medine'de Uveyf b. Azba ed-Dîlî'yi (yahut Ebû Rühm el-Gifârî'yi veya Ebû Zer el-Gifârî'yi) vekil bırakan Hz. Peygamber kurban amacıyla almış veya yetmiş deve hazırlanmasını söyledi ve kendi kurbanlığını bizzat işaretledi. Muhtemel bir savaşı dikkate alan Resûl-i Ekrem kılıç dışında ok ve mızrak gibi diğer silâhların alınmasını da söyledi. Bu arada Nâciye b. Cündeb başkanlığındaki bir grubu kurban edilecek develeri götürmekle, Muhammed b. Mesleme'yi 100 kişilik süvari birliğinin başında silâhları taşımakla, Beşîr b. Sa'd'ı da silâhların muhafazasıyla görevlendirdi ve bu grupları önden gönderdi. Resûlullah'ın Medine'den savaşa hazırlıklı olarak çıkması sebebiyle umretü'l-kazâ aynı zamanda onun gazvelerinden sayılmıştır (Buhârî, "Meğâzî", 43; Şâmî, V, 298). Ancak Vâkîdî (*el-Megâzî*, I, 7), İbn Hişâm (*es-Sîre*, IV, 255) ve İbn Sa'd

(eṭ-Ṭabaḳât, II, 5-6) bunu gazveler arasında göstermez.

Resûl-i Ekrem bu umreye de müşriklerin umre yapmayı hoş karşılamadıkları zilkade ayında çıktı. 6 Zilkade 7 (7 Mart 629) tarihinde Medine'den hareket etti ve Fûrû' yoluyla Medineliler'in mîkât yeri Zülhuleyfe'ye vardı. Orada ihrama girildi, telbiyeye başlanarak Mekke'ye doğru yola çıkıldı. Diğer taraftan silâhları taşıyan süvari birliğinin Merrüzzahrân'a ulaştığını gören müşrikler telâşa kapıldılar; ancak Hz. Peygamber, Kureyş elçisine antlaşmadaki şartta uyulacağını, silâhları emniyet maksadıyla aldıklarını ve Mekke'ye silâhsız gireceklerini söyledi. Merrüzzahrân'da konaklayan Resûlullah, kılıç dışındaki silâhları Mekke'ye 3 mil uzaklıkta harem sınır taşlarının yakınındaki Batn-ı Ye'cec'e gönderip Evs b. Havfî başkanlığında 200 kişiyi silâhları korumakla görevlendirdi. Kurbanlık develeri Zîtuvâ'da bekleten Resûl-i Ekrem, devesi Kasvâ'nın üzerinde telbiye getirerek Merrüzzahrân'dan Mekke'ye hareket etti ve şehrin üst tarafındaki Seniyetülulû'â'dan şehre girdi (Buhârî, "Ḥac", 40). Bu sırada Mekke müşrikleri antlaşmaya göre Mescid-i Harâm'ı müslümanlara bıraktılar ve onları izlemek için Kuaykiân dağının eteklerinde, Mescid-i Harâm'ın çevresindeki yüksek yerlerde ve Dârünnedve'nin önünde kurdukları çadırlarda toplandılar (Buhârî, "Meğâzî", 43; İbn Hişâm, IV, 6-7). İslâm'a karşı kinlerini devam ettiren bir grup ise müslümanları görmemek için Mekke dışına çıktı. Şehre giriş esnasında tekbir sesleri her tarafa yayıldı. Bu arada Resûl-i Ekrem'in yakınında bulunan ve umre boyunca devesinin yularını tutan şair Abdullah b. Revâha şu şiirini okuyordu: "Ey kâfir oğullar! Resûlullah'ın yolundan çekilin! Allah Kur'an'da onun hak peygamber olduğunu bildirdi. Onun yanındaki ölüm en hayırlı ölümdür. Biz onun emir ve işaretleriyle sizi yok ederiz." Mescid-i Harâm'a girince Hacerülesved'e yönelen Hz. Peygamber elindeki değnekle taşa dokunup istilâm etti ve değneği öptükten sonra tavafa başladı (İbn Mâce, "Menâsik", 28). Onun Mescid-i Harâm'a yürüyerek girdiği ve tavafını yaya olarak tamamladığı da rivayet edilmiştir (İbn Hişâm, IV, 7; Şâmî, V, 292-293).

Resûlullah, tavaf sırasında ihramının üst kısmının bir ucunu sağ koltuğunun altından alıp sol omzunun üzerine atarak sağ omzunu açık bırakmış (iztibâ'), ayrıca müşrikler arasında Medine havasının müslümanları zayıf düşürdüğüne dair yayılan söylentilerin asılsız olduğunu ortaya koy-

mak için ashabına, "Bugün kuvvet gösterip müşriklere dehşet veren kişiler Allah'ın rahmetine mazhar olsun" diyerek tavafın ilk üç şavtında kısa adımlarla koşup omuzları silkerek dik ve çalimli yürümelerini (remel), sa'y esnasında belli bir mesafede koşar gibi gitmelerini (hervele) söyledi (Buhârî, "Ḥac", 55; Müslim, "Ḥac", 240). Resûl-i Ekrem tavaf sırasında her şavtın başında Hacerülesved'i selâmladı ve çeşitli dualar okuyup ashabına da bunları okumalarını tavsiye etti. Tavafın ardından Makâm-ı İbrâhim'de iki rek'at tavaf namazı kıldılar, zemzem içtiler. Daha sonra sa'y yapmak için ashabıyla birlikte Safâ tepesine giden Hz. Peygamber devesinin üzerinde sa'yini tamamladı. Safâ ve Merve tepelerine her ulaştığında ve sa'y esnasında tekbir ve tehliller okudu, ashabın dua isteklerini yerine getirdi. Müslümanların remel ve hervele yapmalarının müşrikleri şaşırtdığı ve, "Medine sıtması onları zayıf düşürmemiş, zinde görünüyorlar" dedikleri nakledilir (*Müsned*, I, 290, 306; Buhârî, "Ḥac", 55). Tavaf ve sa'y esnasında Mekke müşriklerinin rahatsız edici bir davranışta bulunabilecekleri endişesiyle Resûl-i Ekrem güvenlik tedbirleriyle korunuyordu (*Müsned*, IV, 311, 355; Buhârî, "Meğâzî", 43). Hz. Peygamber Merve'de sa'yini tamamlayınca, "Burası kurban kesim yeridir; Mekke'nin her sokağı da kurban kesim yeridir" diyerek kurbanını kesti, ashabına da kurbanlarını kesmelerini söyledi. Daha sonra Hirâş b. Ümeyye tarafından tıraş edildi ve ihramdan çıktı. Resûlullah'ı Ma'mer b. Abdullah el-Adevî'nin tıraş ettiği de rivayet edilir (*Vâkıdî*, II, 737). Resûl-i Ekrem'le birlikte ashab da tıraş olup ihramdan çıktı. Bu arada Hz. Peygamber, umrelerini tamamlayan 200 kişinin Batn-ı Ye'cec'e gidip savaş malzemesini korumasını ve orada bulunanların Mekke'ye gelecek umrelerini yapmalarını emretti.

Öğle vakti Bilâl-i Habeşî Kâbe'nin damına çıkarak ezan okudu. Bu durum müslümanları sevindirirken onları gözetleyen müşriklere çok ağır geldi; bazıları rahatsızlıklarını açıkça dile getirdi ve babalarının bu günleri görmedikleri için şanslı olduklarını söyledi (*a.g.e.*, II, 737-738). Üç gün boyunca Mescid-i Harâm'da ezan okundu, namaz kılındı. Müslümanlar Resûlullah'ın çevresinde onun tâlimatları doğrultusunda disiplin içerisinde hareket ediyordu. Resûl-i Ekrem, bu müddet zarfında Ebtah'ta kendisi için kurulan çadırdaki ikamet etti. Bu arada muhacirler eski mahallelerini, evlerini görerek sıla özlemini gi-

dermeye, Mekke'de kalan yakınlarıyla ilgili bilgi toplamaya çalışıyorlardı. Civardaki tepelerden müslümanları takip eden müşrikler de onların arasındaki yakınlarını merak ediyorlardı. Müşriklerin bu esnada müslümanların olgun davranışlarından etkilendikleri, İslâm'a karşı düşmanlıklarının azaldığı ve İslâmiyet'e ilgi duydukları anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in onlardan bazılarıyla yakından ilgilenmesi de bu alâkayı arttırmıştır. Resûlullah, Mekke'de bulunduğu sırada başta Hâlid b. Velîd olmak üzere Mekke'nin kabiliyetli gençlerini sormuş, Medine'ye gelmelerini istediğini söylemişti. Umreciler arasında olan Velîd b. Velîd, Resûl-i Ekrem'le karşılaşmayı arzu etmediği için şehirden ayrılan kardeşi Hâlid b. Velîd'i bulamayınca ona verilmek üzere bir mektup bıraktı. Bu mektupta Resûlullah'ın kendisini sorduğunu ve kahramanlıklarını müslümanların yanında müşriklere karşı göstermesinin onun için çok daha hayırlı olacağını ve kendisini başkalarına tercih edeceğini söylediği bildiriliyordu. Mektubu okuyunca müslüman olmaya karar veren Hâlid b. Velîd, Osman b. Talha ve Amr b. Âs ile birlikte Medine'ye gidip Hz. Peygamber'in huzurunda İslâm'ı kabul etti. Öte yandan Resûl-i Ekrem son evliliğini bu umre sırasında amcasının baldızı Meymüne bint Hâris ile yaptı. Meymüne ile Mekke'de evlenerek vereceği düğün yemeğine müşrikleri de çağırıp onlarla konuşmayı arzu ediyordu. Ancak müşrikler umre için kendilerine verilen üç günlük sürenin dolduğunu söyleyip şehri terketmeleri gerektiğini bildirdiler. Bu yüzden evlilik Mekke-Medine yolu üzerinde bugün Nüveyriye diye anılan Serif mevkiinde gerçekleşti (Buhârî, "Meğâzî", 41, 43; Müslim, "Nikâh", 48). Umre yolculuğu yaklaşık bir ay sürdü ve zilhicce ayının başlarında Medine'ye dönüldü.

Umretü'l-kazâ hicretten sonra ilk Kâbe ziyareti, aynı zamanda umrenin ilk uygulaması olmasının yanı sıra Hz. Peygamber'in Hudeybiye öncesinde Kâbe ziyaretiyle ilgili olarak gördüğü rüyanın aynen gerçekleşmesidir. Kur'an-ı Kerim'de bu rüyaya ve umreye şöyle işaret edilmektedir: "Andolsun ki Allah elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz, güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz." (el-Feth 48/27). Bu umrenin yapılması, rüya hakkında müslümanların zihinlerini bulandırmak isteyen münafıkların girişimlerini sonuçsuz bırakmış, onların fitne ve fesat teşebbüslerini boşa çıkarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 290, 305-306; IV, 311, 355; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 7; II, 731-750; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, IV, 5-9, 255; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, II, 5-6, 92-94; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 447; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 23-26; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdû'l-me'âd*, III, 371-379; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 226-235; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki – Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-maârif), VII, 500-501; Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, V, 288-303; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, V, 69; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 261-262; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, XIV, 329-353; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul 2003, s. 152-153.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKBAŞÇI

UMUM

(bk. ÂM).

UMÛMÛ'İ-BELVÂ

(عموم البلوى)

Kaçınılması büyük güçlüğe yol açan yahut yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan olaylar anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte *belvâ* “zahmet ve imtihan konusu olan şey” anlamındadır. Fıkıhta *umûmü'l-belvâ*, çokça karşılaştığı ve toplumda yaygınlaştığı için mükelleflerin kaçınmasının hayli zor olduğu hadiselerle bilinmemesinin âdeten mümkün olmadığı olay veya durumları ifade eder. Terimin kapsamında yer alan hususları anlatmak üzere genel zaruret, halkın genel ihtiyacı gibi sözler de kullanılır. *Belvâ* ile zaruret arasında çok yakın bir ilgi vardır; bazan *belvâ*, bazan da zaruret fıkıhta aynı hükmün delili olarak gösterilir. *Belvâ*, yaygınlığından dolayı kendisinden kaçınma imkânı güçleşen ve ihtiyaçtan doğan bir çeşit zaruret şeklinde de görülebilir. Dolayısıyla *umûmü'l-belvânın* varlığının tesbitinde ihtiyaç veya zaruret hali, bu halin yaygınlığı ve çokça tekerrür etmesi aranır. *Umûmü'l-belvâ* biri fıkıh usulünde, diğeri *fürû-i fıkıhta* olmak üzere iki ayrı açıdan ele alınmaktadır.

1. Fıkıh usulünde *umûmü'l-belvâ* sayılan konularda haber-i vâhidin delil değeri ayrı bir tartışma konusudur. Dinin “külliyyât / zarûriyyât” denilen, herkesçe bilinmesi zorunlu hükümlerinin kesin bilgi ifade edecek şekilde nakledildiği ve bu hususların haber-i vâhidle sabit olamayacağı konusunda fakihler görüş birliği içinde-

dir. Ancak *fürû* hükümlerinde herkesi ilgilendiren bir hususta vârit olmasına rağmen meşhur veya mütevâtir derecesine ulaşmamış haber-i vâhidle amel edilip edilemeyeceği meselesi tartışmalıdır. *Umûmü'l-belvâ* niteliğindeki bir konuda vârit olan bir hadisin haber-i vâhid derecesinde kalmasını mânevî inkırâ sebebi sayan Hanefîler, ihtiyaç duyacakları meselelerde insanları aydınlatmakla görevli bulunan Hz. Peygamber'in az sayıda kişiye bilgi aktarmasını ve bu bilginin daha sonra yaygınlaşmamasını, en azından meşhur derecesine ulaşmamasını mâkul görmezler. Efdaliyetle ilgili hususlarda bunu mümkün görmekle birlikte özellikle ibadetlerin rükünleri gibi temel konuların sahâbe arasında bilinmesi gerektiğini düşünürler. Meselâ namazlarda besmelenin sesli okunmasına dair haber-i vâhid Hanefîler'ce bu gerekçeyle kabul edilmemiştir. Irak Mâlikîleri'nden İbn Hüveymendâd da *umûmü'l-belvâ* konusunda Hanefîler'le benzer görüşlere sahiptir. İbn Rüşd el-Hafid, Mâlikîlerin Medine ehlinin ameliyle ilgili görüşlerinin *umûmü'l-belvâya* benzediği kanaatindedir. İbn Teymiyye de kadınlara dokunmanın abdest bozmasının *umûmü'l-belvâ* niteliğinde bir konu olduğunu, Resûl-i Ekrem'in mücerred dokunma ile abdestin bozulmasını ümmetine beyan etmesi ve sahâbe arasında bunun bilinmesi gerektiğini, fakat buna dair bir görüş nakledilmediğini söylerken benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır (*Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XXI, 135-139). Usulcülerin çoğunluğuna ve hadisçilere göre, senedi sahih kabul edildiği takdirde hadisin gereği ile amel edilir, hadisin meşhur olması şart değildir. Ancak Fahreddin er-Râzî *umûmü'l-belvânın* tercih sebebi olduğu görüşündedir; bir haberin *umûmü'l-belvânın* bulunduğu hususlarda âhâd yoluyla nakledilmesi başka bir haberle teâruz halinde “mercûh” olmasına ve terkedilmesine yol açar (*el-Mağşûl*, V, 592). *Umûmü'l-belvânın* sükûfî icmâ, kıyas, istihsan ve sedd-i zerfâ kavramlarıyla da ilişkisi vardır (ayrıntılar için bk. Devserî, s. 243-320). Bu çerçevede *umûmü'l-belvâ* bir yandan naslarla sabit olan ruhsatları, istisnâ ve selem akidlerinin cevazı gibi hükümleri açıklayıcı bir fonksiyon görür ve ruhsat sebeplerinden birini teşkil eder, diğer yandan yeni ortaya çıkan icthadî meselelerde kıyas yoluyla kolaylaştırıcı bir hüküm verilmesinin gerekçesini oluşturur. Serahsî'nin yaptığı istihsan tariflerinden biri, “Herkesin müptelâ olduğu konularda kolaylığı aramaktır” şeklindedir (*el-Mebsûl*, X,

145). Buna göre *umûmü'l-belvâ* istihsana gidilmesinin bir sebebinin teşkil etmektedir.

2. *Fürû* hükümlerinde *umûmü'l-belvâ* hafifletici sebeplerdendir. Dinî hükümlerle insanlara meşakkat vermenin değil onlara hayatı kolaylaştırmanın hedef alındığını belirten ve kolaylaştırmayı teşvik eden âyetleri (el-Bakara 2/185; el-Hac 22/78) ve hadisleri (*el-Muvaţta'*, “Husnû'l-huluk”, I; *Müsned*, III, 131; V, 266; VI, 85; Buhârî, “İlim”, 3; Müslim, “Cihâd”, 3) dikkate alan fakihler *umûmü'l-belvâyı* da bir hafifletme sebebi kabul etmiştir. Hz. Peygamber kedi hakkında, “O necis değildir, o etrafınızda dolaşan hayvanlardandır” diyerek (Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 38; Tirmizî, “Tahâret”, 69) eti yenmeyen ve salyası necis olan kediyi, insanlarla devamlı bir arada bulunması ve ondan sakınmanın güçlüğü dolayısıyla necis hayvanlarla ilgili genel hükümden istisna etmiş, bu husus fakihlerce *umûmü'l-belvânın* bir örneği sayılmıştır. Süyûtî ve Zeynüddin İbn Nuceym, “Meşakkat kolaylaştırmayı gerektirir” kaidesini açıklarken yedi ayrı hafifletme sebebi sıralayarak bunların içinde *umûmü'l-belvâya* da yer vermişlerdir. Elbisedeki haşarat ve sinek kanı gibi az miktarda necâsetin varlığı, hayvan atıklarının karıştığı tozlu topraklı yolda elbiseye çamur bulaşması veya su sıçraması gibi kaçınılması güç durumların namaza engel teşkil etmemesi bunun örneklerindedir. Güzelhisârî'ye göre *umûmü'l-belvâ* ile amel zarurete dayanmaktadır. Meselâ suyu necis olmuş kuyuların veya havuzların, içine düşen pisliğin durumuna göre sularından bir miktarı boşaltılınca temiz sayılması *umûmü'l-belvâ* dolayısıyladır. İzmîrli İsmâil Hakkî'ye göre *umûmü'l-belvâ* “zaruretin içmeyle şümülü” demektir; zaruret ve ihtiyaç da kolaylaştırmayı gerektirir (*İlm-i Hilâf*, s. 170). *Mecelle*'nin başlangıcında yer alan bazı kaideler de (md. 17, 18, 21) bu çerçevededir.

Kaynaklarda *umûmü'l-belvâyı* daha çok temizlikle ilgili örnekler verilirse de benzer şekilde oruçlunun yolda yuttuğu toz toprağın orucu bozmaması, teâtî yoluyla alışverişin cevazı, meyvelerin henüz olgunlaşmadan satılabilmesi, kadılıkta ictihad şartının aranmaması gibi alanlardan da örnekleri bulunur. *Umûmü'l-belvâ* toplumda belirli bir örf ve âdetin teşekkülünden sonra, “Âdet muhakkemdir” kaidesi gereğince aile hukuku, malî muameleler ve hatta ceza hukuku gibi sahalarda da hükümün belirlenmesinde etkilidir. *Umûmü'l-belvâyı* dayanarak câiz görülen çağdaş me-